

Tóth Norbert

Óriások szövetsége

**Az Afrikai Unió és az Európai Unió kapcsolatrendszere,
különös tekintettel a biztonságpolitikai kérdésekre**

ELŐHANG

Napjainkban az afrikai–európai viszonyrendszer három lábbon áll. Egyrészt a szubszaharai térséggel, azaz Fekete-Afrika államainak nagy részével, a 2000. évi cotonou-i megállapodás keretében működik együtt az Európai Unió. A „cotonou-i partnerség” hosszú történelmi fejlődés eredménye, és fontos kijelenteni, hogy az afrikai földrész dekolonizációja, és az európai integráció hosszú évtizedekig (nagyjából a kelet-európai rendszerváltozásokig) párhuzamosan, egymásra is hatva haladt. Ezenkívül az Unió lényegében külön partnerként kezeli a Dél-Afrikai Köztársaságot, melynek úgyszintén – a későbbiekben részletezni kívánt – történelmi kázusai vannak. Végül az észak-afrikai, zömmel arab kultúrájú országokkal, az ún. mediterrán partnerség keretében¹ működik együtt az egységesülő Európa. 2007-ben új alapokra kerülhet az euroafrikai együttműködés, ugyanis mind az Európai Unió, mind pedig az Afrikai Unió vezetői kinyilvánították abbéli szándékukat, hogy várhatóan az esztendő második felében, egy ún. EU–Afrika paktum megkötésével koronázzák meg majd’ félévszázados együttműködésüket.

BEVEZETÉS

Az Európai Unió, és korábban az E(G)K mindig is megkülönböztetett figyelemmel viseltetett az afrikai kontinens sajátos problémái iránt. A kiemelt érdeklődés okai egyrészt a két kontinens történelmének fejlődési csomópontjaiban, másrészt az európai és afrikai országok együttes érdekfelismerésében rejlenek. Az EU tagállamainak egy része, egykori gyarmattartóként, sok szállal kötődik a fekete földrészhez, és bizony az egykorvált függő területek (ma szuverén államok) sem könnyen tudnak lemondani az érintett európai országok (anyagi, erkölcsi, politikai stb.) támogatásáról. Európa déli szomszédja az utóbbi két évtizedben az egységesülés rögzös; és valójában ködbevesző útjára lépett, az afrikai országok a hagyományos kormányköziségnél sokkal többet nem nagyon kecsegtető Afrikai Egységsszervezetet (OAU), egy új konstrukcióval, az Afrikai Unióval (AU) váltották fel 2001-ben². Az Afrikai Unió a tradicionális nemzetközi szervezetek – elsősorban az ENSZ – és a jellegét tekintve *sui generis* Európai Unió által alkalmazott megoldások egyfajta vegyítését jelenti. Magyarul, az afrikai egységesülési folyamat (valamivel) több, mint kormányköziség, de kevesebb, mint (európai értelemben vett) integráció. Az utóbbi jelenségnek több, egymással részben összefüggő, részben pedig egymástól független oka van.



Fotó: Jasper Kata • Felvételek készítése lakodalomban

Egyrészt a fekete földrész vonatkozásában nem beszélhetünk olyan koherens és közös kultúráról, mint Európa esetében. Jobban megvilágítva a kérdést, Afrika több és rétegzettebb törésvonallal rendelkezik, mint az „öreg kontinens”. Így egyfelől megállapíthatjuk, hogy létezik egy vallási törésvonal, amely a részben; vagy egészben mozlim hitű; és a többi ország között feszül, és – legalábbis részlegesen – erre egy arab-szubszaharai törésvonal is rakódik. Emellett, a gyarmatosítás korának öröksége is nehezíti az afrikai államok közeledését. A kolonizáló, és különböző nyelvű, kultúrájú európai államok, eltérő módon „civilizálták” a legszegényebb kontinens országait. Ennek alapján önálló tömböt alkotnak a frankofon, az anglofon, a luzitán örökségű, valamint a spanyol és olasz kolonizáció által befolyásolt országok. Fentiek mellett némiképpen kakukktójásnak számít – a rövid olasz intermezzót nem számítva – a végig szuverén Etiópia és az American Colonization Society tagjai által gründolt Libéria, valamint a sajátos történelmi fejlődésű Dél-Afrikai Köztársaság. További – a dekolonizációból fakadó – probléma, hogy az *uti possidetis* nemzetközi jogelvének megfelelően az afrikai államok örökölték a gyarmati területek (belső) közigazgatási határait, és ezek többnyire nem esnek egybe a nyelvi, vallási, kulturális, törzsi, etnikai stb. határokkal. Kapcsolódva az előzőekhez, azt is megállapíthatjuk, hogy jóllehet Afrikában is a vesztfáliai modellnek megfelelően jöttek létre az államok, az ennek alapját képező nemzetfejlődés egyáltalán nem, vagy csak torz formában ment végbe a fekete földrészen. Végül, az integráció sikerességének más, egyébként alapvető feltételei is hiányoznak Afrikában. Így elég csak utalni a kontinens infrastruktúrális elmaradottságára, valamint arra, hogy a demokratikus integ-

ráció, az alapját képező egységek (államok) demokratikusságát is feltételezi, ez pedig még kellő jóindulattal sem mondható el az afrikai országok java részéről (Tóth 2006:156). Mindezek ellenére a „fekete földrész” államai, illetve annak vezetői eltökélten támogatják az afrikai egységesülési folyamatot, és ez nemcsak a különböző szándéknyilatkozatokból, de a – bőséges mennyiségű – jogszabályok tartalmából is világosan kirajzolódik.

EURÓPA ÉS AFRIKA KAPCSOLATRENDSZERE A MÁSODIK VILÁGHÁBORÚ VÉGÉTŐL NAPJAINKIG

A második világhégest követően a korábbi gyarmati-, majd mandátumrendszernek végérvényesen befejeződött. Az egykori európai nagyhatalmak pozíciói jelentősen meggyengültek, és ciprusi Vénusz módjára, új nagyhatalom – az Egyesült Államok – emelkedett ki a habokból. Emellett a második világháború másik nagy „győztese”, a Szovjetunió is jelezte világhatalmi szándékait. Az „abszolút vesztes” Európa a két új nagyhatalom hálójába került, és kétarcúvá vált. Az öreg kontinens nyugati államai nem akartak belenyugodni korábbi pozícióik elvesztésébe, és felismerték, hogy az akkori nehéz helyzetből; csak egy egységes Európa segítségével kerülhetnek ki sikerrel. Az európai integráció tehát beindult, és az „alapító atyák” számára az is fontosnak mutatkozott, hogy az egykori gyarmataikkal minél szorosabb kapcsolatot tartsanak fenn (Pfaff 1995: 2), egyrészt azért, hogy a kolonizáció alatti előnyökből

lehetőség szerint minél többet élvezhessenek (Zartman 1975: 327), másrészt pedig nem akarták a korábbi érdekszférákat a szuperhatalmak játszóterévé tenni.

A volt gyarmatokkal való minél szorosabb kapcsolatok iránti igény – ahogy Robert Schuman megfogalmazta, „... a Római Szerződés is számolt egy Eurafrika létrejöttével...” (Schuman 1991: 119) –, már az EGK-t létrehozó 1957. évi római szerződésben (RSZ) is megjelenik. Az EGK-szerződés negyedik része, a „Tengerentúli országok és területek társulása” címet viselte. A hivatkozott rész hat cikkben (131–136. cikkek) szabályozta a későbbi társult államokkal és területekkel kapcsolatban kifejtetni kívánt EGK politikát. Az érintett területek körét a római szerződéshez csatolt negyedik jegyzék határozta meg, az abban felsorolt akkori függő területek nyolcvan százaléka afrikai ország vagy gyámsági terület volt. A RSZ (eredeti számozású) 131. cikke gazdasági természetű kapcsolatokat helyezett kilátásba az EGK hatok és az érintett társult területek között, és kimondatlanul ugyan, de a dekolonizáció szelleme hatotta át a szöveget. Emellett a szerződés 136. cikke egy a negyedik rész végrehajtását rendező egyezmény megkötéséről is rendelkezett, melyet az EGK tagállamai öt évre kötöttek, és tulajdonképpen ez az egyezmény – amely a római szerződés integráns részét képezte – volt a jogalapja az Európai Fejlesztési Alapnak is. Az Európai Fejlesztési Alap (EFA) célja a társult államok és területek szociális és gazdasági fejlődésének előmozdítása. Az E(G)K; tagállamai évente egy meghatározott összeget kötelesek felajánlani az Alapnak – ez azt is jelent, hogy az EFA nem része a Közösségi költségvetésnek –, melynek elosztásáról a Bizottság dönt, természetesen a társult államok igényeinek figyelembe vételével. Az Európai Fejlesztési Alap öt éves ciklusok során nyújt – sokrétű – pénzügyi és technikai segítséget a társult államoknak Az Alapot 1964-től a Yaoundé–Lomé–Cotonou rendszer jogi keretébe ágyazták, és az jelenleg a kilencedik ciklusánál tart, és nagyon valószínű, hogy legalább még egy, 2013-ig tartó ciklust meg fog érní az EFA. A Fejlesztési Alap mellett; az Európai Beruházási Bank (EIB) is diszponál egy meghatározott; és a társult államok fejlődéséhez hozzájáruló pénzüsszeg felett. Az EIB és az EFA segítségét kezdetben sok bizalmatlanság övezte, ugyanis McClelland szavaival élve, a társult államok „még másnaposak voltak a gyarmat múlttól, és a neokolonializmustól rettegve jó néhány állam választotta a gazdasági nacionalizmus útját ekkoriban” (McLeland 1975: 112). Jóllehet a Fejlesztési Alap komoly segítséget nyújtott és nyújt mind a mai napig a társult országoknak, az euroafrikai partnerségben igazi áttörésének az EGK és tizenhét afrikai ország, valamint Madagaszkár között 1963-ban kötött yaoundéi társulási egyezményt tekinthetjük. Az ugyanebben az évben felállított Afrikai Egységszervezet több okból sem lett részese a yaoundéi egyezménynek. Egyrészt az OAU Alapokmánya, az Addisz-Abeba-i Charta, a Társulási Egyezmény aláírásának idején még nem lépett hatályba, vagyis a szervezet jogilag még nem létezett. Másrészt az OAU-t alapító államok nem akarták a szervezetet

bevonni egy ilyen vállalkozásba, ugyanis az Afrikai Egységszervezet még nem jelentette az integrációs folyamat kezdetét, sőt tulajdonképpen annak csődjeként is értékelhető³.

AZ EGYÜTTMŰKÖDÉS KEZDETEI – A YAOUNDÉI EGYEZMÉNYEK (1963–1975)

A yaoundéi társulási megállapodást és az ugyanakkor az Európai Szén- és Acélközösség (ESZAK) és a fenti afrikai államok között kötött megállapodást alapvetően a francia érdekek határozták meg (Barbarinde-Faber, 2003: 2. Ez tetten érhető abban is, hogy a társult államok többsége frankofonnak tekinthető, és oka alapvetően az, hogy az EGK hatok közül; Franciaország rendelkezett a legkomolyabb afrikai tapasztalatokkal és érdekekkel. A társulási megállapodást öt évre kötötték, és az tulajdonképpen nem volt több mint egy preferenciamegállapodás, amely a szerződő felek áruir vonatkozásában eltörölte a vámokat, és az azzal azonos hatású díjakat. A szisztéma mindkét félnek előnyös volt, ugyanis amíg az európaiakat olcsó, és a kényelmes élethez nélkülözhetetlen afrikai nyersanyagokkal látta el, addig egyúttal piacot is biztosított az afrikai termékeknek. Az egyezmény 4. címe intézményesítette a társulási viszonyt, a politikai felelősséget egy Társulási Tanácsra ruházva. A Társulási Tanács döntései a szerződő felekre kötelezőek voltak, egyéb aktusai (határozatok, ajánlások, vélemények) ellenben nem. Emellett a szerződés rendelkezett egy választott bíróság létrehozásáról is, melynek feladata a szerződő feleknek a társulási egyezmény alkalmazásából fakadó esetleges vitáinak megoldása lett volna. Miután a társulási egyezmény hatálya lejárt, az EGK hatok, és a Társult Államok új megállapodást kötöttek egymással 1969-ben, ugyancsak Yaoundéban. A szakirodalom által Yaoundé II.-nek nevezett társulási egyezmény az előbbinél szorosabb kapcsolat létesítésére tett kísérletet. Így bizonyították erre az, hogy a társulási viszony célját az 1963. évi egyezménynél átfogóbban határozta meg, valamint; hogy a cél meghatározása kikerült a Kereskedelem elnevezést viselő első címből. A két dokumentum által használt terminológia szintjén is változást hozott az új egyezmény, ugyanis míg a Yaoundé I. hatálya a szerződő felek áruira vonatkozott, addig a Yaoundé II. már a termék kifejezést alkalmazta. Némiképp' visszalépésként értékelhető ugyanakkor az, hogy az 1963. évi egyezményhez képest, a második yaoundéi egyezmény a védelmi klauzula (16. cikk) hatályát nemcsak a szerződés egyes szakaszaira, de a teljes megállapodásra kiterjesztette. A szóban forgó rendelkezés mögött nyilvánvalóan európai (EGK) érdeket sejtethetünk, ugyanis feltehetően az 1968-as nyugat-európai eseményektől, és azok akkor beláthatatlan következményeitől rettenhettek meg az EGK döntéshozói. A pénzügyi- és technikai együttműködés nevet viselő II. címben, a Társult Államoknak nyújtott anyagi segítség mértékét, a korábbi 730 millióról, 918 millió, aranyalapú elszámolási egységre emelte az EGK. A támogatások döntő része mindkét egyezmény esetében vissza nem térítendő dotációt jelentett, és nagyjából a teljes összeg 8–9 %-át tették ki az Európai Beru-



Fotó: Jasper Kata
Menyasszony és rokonai
a fodrásznál

házas Bank hosszú lejáratú hitelei. Változást hozott a második yaoundéi egyezmény a vitarendezés szabályozását tekintve is, ugyanis a korábbiaktól eltérően; a szerződő felek; egy külön jegyzőkönyvben (VIII. Jegyzőkönyv) az egyezményhez csatolták a választott bíróság alapszabályát is. A protokollumban Luxembourg-ot jelölték ki a választott bíróság székhelyéül, öt tagjának megbízatása a társulási egyezmény időbeli hatályához igazodott. A bíróság elnökét a Társulási Tanács választotta, a testület munkáját az EK Bírósága segítette. Összességében, bár a második yaoundéi egyezmény hozott néhány novumot, azok nem minősíthetők korszakalkotónak. Az EGK (és az ESZAK), valamint az afrikai kontinens között kapcsolatrendszer átütő fejlődését a loméi folyamat hozta magával.

A Yaoundé II-t elődjéhez hasonlóan öt éves periódusra kötötték, azzal, hogy hatálya legkésőbb 1975. január 31-én lejár. A szerződő felek abban is megállapodtak, hogy az egyezmény lejártá előtt nyolc hónappal elő kell készíteni egy az addiginál átfogóbb szerződésrendszert, melyhez a politikai lehetőséget Nagy-Britannia EK-csatlakozása teremtette meg. A brit belépéssel újra kellett gondolni az európai Afrika-politika teljes spektrumát. Egyrészt arról volt szó, hogy Franciaország mellett az EK tagja lett egy másik olyan európai állam is, amelynek nagyon komoly afrikai érdeklődései voltak (korábban). Az „angol belépő” volt az Európai Közösségek kulcsa az egykori brit gyarmatok, és a Csendes-óceán, valamint a Karib-tenger térség döntő többségére való kiterjesztéséhez. Ettől kezdve az EK már nem „csak” „fekete-Afrika”, hanem egy a korábnál tágabb szféra, az ún. ACP-régió geopolitikai játékosává is vált. Annak érdekében, hogy az EK túlsúlyát a társulási viszonyban valamelyest enyhítsék, az érdekelt afrikai, csendes-óceáni és karibi államok létrehozták az ACP-Csoportot, melyet az 1975. évi georgetowni megállapodással intézményesítettek. A társult államok köre így jelentősen kibővült, ám az ACP-Csoportot, a dolog természetéből kifolyólag, még így is az afrikai érdekek határozták meg. A csendes-óceáni

térség államait tömörítő, és 1971-ben életre hívott Csendes-óceáni Szigetek Fóruma (PIF); és a karibi világ független országait tömörítő Karibi Szabadkereskedelmi Szervezetből (CARIFTA)⁴ 1973-ban létrehozott Karibi Közösség és Közös Piac (CARICOM) segítette az utólag, a loméi rendszerrel a társulási rendszerbe bekapcsolt országok érdekeinek érvényesítését.

AZ EGYÜTTMŰKÖDÉS ELMÉLYÍTÉSE ÉS KISZÉLESÍTÉSE – A LOMÉI EGYEZMÉNYEK (1975–2000)

Az ún. loméi rendszer negyed évszázadon keresztül rendezte az E(G)K, és az ACP-országok (ezen belül a fekete-afrikai államok) közötti kapcsolatokat. Ahogyan korábban már utaltunk rá, a brit csatlakozás; és az afrikai dekolonizáció előrehaladása indokolta, hogy a yaoundéi szisztémát egy új mechanizmussal váltsák fel az EGK tagállamai. A yaoundéi egyezményekhez hasonlóan a loméi egyezményt is öt éves időtartamra kötötték meg bizonyos afrikai, karibi, és csendes-óceáni országok, valamint az EGK kilenckek 1975-ben. A loméi szisztéma egyszerre jelentette a kapcsolatok bővülését és mélyítését. Leszögezhető, hogy az EGK minden bővítése, valamint a szerződésrendszer ötvenkénti újratárgyalása; hozzájárult viszonyrendszer komolyabbá tételéhez. A yaoundéi rendszerhez képest legfontosabb újítás az ACP-országok exportbevételeinek stabilizációjára való törekvés volt, amelyet a dokumentum második címében szabályoztak. Az európai ACP-szakzsargon által később csak STABEX-nek nevezett megoldás bizonyos, a szerződésben tételesen felsorolt (17. cikk [1] bekezdés⁵) mezőgazdasági termékek és a vasérc Közösségbe exportálására vonatkozott. Amennyiben egy adott ACP-ország exportbevételeinek legalább 7,5 százaléka (nyers szizál esetén 5%-a) származott egy, a loméi egyezményben feltüntetett termék értékesítéséből (17. cikk [2] bekezdés), és az

Fotó: Jasper Kata
Gyerekek a turista bazárnál



állam ezzel kapcsolatos bevételei – legrosszabb esetben 7,5 % – a referenciaszint alá süllyedtek, az érintett ACP-ország az Európai Bizottsághoz fordulhatott pénzügyi segítségért (19. cikk [1]–[3] bekezdések). Magyarul az EK ilyen esetben kipótolta a korábbi átlagbevétel; és a lecsökkent exportbevétel közötti hiányt a fejlődésben lévő gazdaságok stabilitása; és stabilizálása érdekében. A(z) egyezmény 24. cikkében felsorolt) leginkább elmaradt, és/vagy tengerpart nélküli, esetleg szigetállamok vonatkozásában további kedvezményként elegendő volt, ha az adott termék exportja az összes árbevétel legalább 2,5 százalékát elérte.⁶ A yaoundéi rendszerhez képest, a loméi mechanizmus egy további területre, az ipari együttműködésre is kiterjesztette az európai segítségnyújtás lehetőségét, lényegében a kereskedelmi kooperációra alkalmazott megoldásokat alkalmazva. Az 1975. évi loméi egyezmény megújította az intézményi struktúrát is. Így egyrészt legfőbb döntéshozó szervként létrehozta az EK Tanácsának és Bizottságának, valamint a minden ACP-ország kormányának egy képviselőjéből álló Miniszterek Tanácsát (MT). A korábbiakhoz képest nehezebbé vált a döntéshozatal, ugyanis az MT, az ACP-csoport, és az EK között megkötött, ún. közös megállapodások segítségével látta el feladatát (73. cikk), igaz, a Miniszterek Tanácsa, ha szükségesnek látta, hatásköreit átruházhatta a Nagykövetek Bizottságára is, mely az MT munkáját segítette (75. cikk). A Lomé I. megszüntette a yaoundéi rendszerrel életre hívott választott bíróságot, és a vitarendezés feladatát alapvetően a Miniszterek Tanácsára testálta.⁷

1979-ben kötötték meg az új loméi egyezményt (az ún. Lomé II-t) az ACP-csoport és az EGK államai. A második loméi egyezmény a STABEX sikerén felbuzdulva bizonyos bányászati termékek⁸ vonatkozásában bevezette a később – informálisan – SYSMIN-nek nevezett megoldást. Csakúgy, mint a STABEX, a SYSMIN is azt a célt szolgálta, hogy az ACP-országok gazdasága ne váljon instabillá, a bányászati nyersanyagok exportja terén esetlegesen bekövetkező zavarok miatt (49. cikk). A SYSMIN működési elv-

ként átvette a STABEX esetében már alkalmazott és így kipróbált módszert azzal az eltéréssel, hogy egy adott bányászati terméket akkor tartottak az ország gazdasága szempontjából meghatározónak, ha az azzal való kereskedés legalább 15 százalékát tette ki az exportbevételeknek (53. cikk [1] bekezdés). Amennyiben egy ACP-állam – az egyezmény hatálya által érintett – bányászati termékei exportjából származó bevételei drámaian zuhantak⁹, az érintett ország kiegészítő pénzügyi segítségért folyamodhatott az EK Bizottságához. Az anyagi segítségnyújtás – a STABEX-től eltérően – a SYSMIN esetében technikai-szakmai segítségnyújtással egészült ki.

A második loméi egyezmény a STABEX mechanizmusának apró korrekcióját is magával hozta. Így egyrészt a rendszert újabb mezőgazdasági termékekre terjesztették ki¹⁰, míg másokat kivettek az exportbevételek stabilizálását célzó rendelkezések hatálya alól. A legjelentősebbnek tűnő újítás az volt, hogy a cukor exportját is – bizonyos feltételekkel – a STABEX hatálya alá vonták. A Közösség kötelezte magát, hogy a cukrot rögzített árfolyamon vásárolja meg, és annak importjára nem alkalmazza a védelmi klauzulát.

A második Loméi egyezmény ezenkívül a korábbi ipari együttműködést mezőgazdasági kooperációval egészítette ki, így kívánta – még inkább – megalapozni, és hatékonyabbá tenni; az egyezmény kereskedelemre vonatkozó cikkeit. A Lomé II. emellett külön fejezetet szentelt az ún. Regionális Együttműködésnek, ezzel is reflektálva ez idő tájt – különösen az afrikai kontinensen – induló gazdasági (és részben politikai) regionalizációra (8. fejezet). Ugyancsak komoly novum az 1979. évi loméi egyezmény ún. sürgősségi segélyre vonatkozó fejezete (kilencedik fejezet), amely természeti katasztrófák; és más rendkívüli körülmények hatását volt hivatva enyhíteni (137. cikk [1] bekezdés). A Közösség az egyezmény időtartamára 200 millió európai elszámolási

egységben (EUA) maximálta az ilyen eseteket a már ismert Európai Fejlesztési Alapból; kárenyhítésre fordítható pénzüsszeget (137. cikk [3] bekezdés b pontja).

A második Loméi egyezmény időbeli hatályának lejártá előtt az ACP-országok valamint az immáron Görögország csatlakozása után tíz országot számláló EK, együttműködésük részleteit újratárgyalva, 1984. december 8-án aláírták a harmadik loméi egyezményt. A Lomé III. mind formailag, mind pedig tartalmilag szakított a korábbi egyezményekkel. Egyrészt a szerződés hivatalos megnevezése („együttműködési egyezmény”) már előrevezítette, hogy a felek komolyabban kívánják fűzni kapcsolatukat. Másrészt az egyezmény szerkezetét is alaposan módosították. A korábbi rezsim gerincét alkotó rendelkezések – úgymint kereskedelmi együttműködés, STABEX, SYSMIN stb. – a szerződés harmadik részébe kerültek, az első két részt az egyezmény céljainak; és az együttműködés területeinek tartva fent. A kooperáció egyik legfontosabb célja a szerződő felek szándéka szerint az volt, hogy „...egy igazságosabb és kiegyensúlyozottabb világgazdasági rendre tekintettel, egy a fejlett és fejlődő országok közötti együttműködésre vonatkozó modellt hozzanak létre” (1. cikk). Az első yaoundéi egyezmény óta eltelt idő elég volt ahhoz, hogy az együttműködésnek bizonyos vívmányai alakuljanak ki, és ezt az ACP–EGK országok közötti *acquis*-t a harmadik loméi egyezmény a további kooperáció alapelvevé emelte (2. cikk). A egyezmény második része tartalmazta az ACP–EGK együttműködés egyes területeit, melyek a mezőgazdaság- és vidékfejlesztés és a természeti erőforrások megőrzése, a halászatfejlesztés, az iparfejlesztés, a bányászati és energetikai potenciál fejlesztése, a szállítás és a kommunikáció, a kereskedelem- és a szolgáltatásfejlesztés, a regionális együttműködés, valamint a kulturális és szociális együttműködés voltak. A mezőgazdaság- és vidékfejlesztés terepén alapvető prioritásként határozták meg, hogy az ACP-országoknak képesnek kell lenniük arra, hogy saját népességüket saját, jó minőségű élelmiszerekkel lássák el. Ez egyúttal azt is jelentette, hogy a kooperáció a továbbiakban már az élelmiszerbiztonság kérdésére is kiterjedt. A felek egyebek közt felismerték azt is, hogy az ACP-országok fizikai, gazdasági és politikai létét leginkább fenyegető veszély a kóros szárazság és az egyre komolyabb méreteket öltő sivatagosodás (38. cikk [1] bekezdés). Ezek a jelenségek a dolog természetéből kifolyólag az afrikai országokat érintették, illetve érintik a leginkább. Az élelmiszerbiztonság elősegítése, a sivatagosodás és a szárazság leküzdése terén vállalt közösségi segítség a STABEX és a SYSMIN mechanizmusának életben tartása mellett már komoly biztonságpolitikai megfontolásokat is tartalmazott. Egyrészt arról van szó, hogy az EGK tízek érdekelték voltak az ACP-országok stabilizálásában, ugyanis az imént felsorolt jelenségek tömeges méretű elvándorláshoz vezethettek, és a migráció legfőbb célpontjai – értelemszerűen – maguk a szerződő európai országok lettek volna. Egy az ACP-országok felől érkező „népvándorlás” komoly biztonsági kihívást jelenthetett volna. Másrészt feltehetően bizonyos emberbaráti szempontok is szerepet játszhattak akkor, ami-

kor az EGK-tagállamok döntéshozói úgy döntöttek, hogy segítő jóbort nyújtanak az ACP-országoknak, ti. ami a mezőgazdasági és a vidékfejlesztés terepén az illeti. Ugyancsak a fenti célokat szolgálta a halászati és az iparfejlesztési együttműködés, míg a közlekedési és a kommunikációs hálózatok fejlesztésének más okai is lehettek. Így a logisztikai fejlődés előmozdítását – *inter alia* – indokolhatták gazdasági megfontolások is, magyarul szükségesnek látszott a majdani európai tőkekihelyezés feltételeinek megteremtése is. Ezt a feltételezést látszik alátámasztani a harmadik loméi egyezmény harmadik részének „Beruházások, tőke-mozgások, szolgáltatások” elnevezésű címe is. A nevezett cím alá tartozó rendelkezések mindkét szerződő felet kötelezik, hogy megteremtik a beruházások és a tőke szempontjából alapvető fontosságú biztonságos környezetet, ami azonban a dolgok természetéből fakadóan valójában egyoldalú kötelezettséget jelentett, ugyanis a fejlődéshez elengedhetetlen tőkével csak az európai országok rendelkeztek.

A sorrendben negyedik, és egyben utolsó loméi egyezményt 1989. december 15-én írták alá az Európai Közösségek és az ACP-csoport államai. Szakítva a korábbi hagyománnyal, a Lomé IV-et már nem öt, hanem tíz éves időtartamra kötötték meg, azzal a kitételrel, hogy a felek öt év elteltével újra tárgyalóasztalhoz ülnek, és amennyiben szükséges, módosítják az egyezményt. Ennek megfelelően az 1994-ben némileg módosított szerződés egészen az ezredfordulóig rendezte az érdekelt viszonyait. A 2000-ben a loméi rendszert hatályon kívül helyező *cotonou*-i megállapodás megkötésére a Kereskedelmi Világszervezet és végső soron az Egyesült Államok nyomása miatt volt szükség. Az új szerződést húsz évre, az ötvenéves felülvizsgálat lehetőségével kötötték meg az EU és az ACP országai. A dokumentum egyetlen fontos újításaként megszüntették a STABEX és a SYSMIN korábban már ismertetett rendszerét.

Az észak-afrikai államokkal, Líbia kivételével az ún. Euromediterrán Partnerség keretei között tart fent kapcsolatokat az Európai Unió. Az 1995-ben a barcelonai nyilatkozattal életre hívott folyamat az együttműködést három területen képzelte el, melyek közül a deklaráció politikai és biztonsági partnerség címet viselő első fejezete megrekedt az általánosságok hangoztatásának szintjén. A barcelonai nyilatkozat – látszólag – fontos eleme, hogy létrehozta a Béke és Biztonság Közös Övezetét, ezt azonban a folyamat nem töltötte meg tartalommal.

Az apartheid-érát követően az EU felvette a kapcsolatokat a Dél-Afrikai Köztársasággal is, és a bilaterális viszony fontos eleme a közös küzdelem a szervezett és transznacionális bűnözés, valamint a kábítószer-kereskedelem ellen.

*Fotó: Jasper Kata
Saida megmutatja a nagynéni házát
(jobb odalón)*





Fotó: Molnár Krisztián

AZ EUROAFRIKAI EGYÜTTMŰKÖDÉS LEHETSÉGES JÖVŐKÉPE

A cotonou-i megállapodás megkötésével csaknem egy időben, 2000 nyarán tartották meg az első EU–Afrika csúcst, melynek célja az euroafrikai kapcsolatok új alapokra helyezése volt. A viszonyrendszer forradalmi átalakításának alapvetően két oka lehetett. Egyrészt az ún. afrikai integráció újabb fontos állomásaként, ebben az esztendőben szignálták az Új Partnerség Afrika Fejlesztéséért (NEPAD) című dokumentumot, amelyet formálisan ugyan az Afrikai Egységsszervezet égisze alatt fogadtak el, de az akcióterv élvezzi a nagyhatalmak és az ENSZ támogatását is. Másrészt az Afrikai Egységsszervezetet felváltó Afrikai Unió is ekkor bontott zászlót, és az imént vázoltak tették együttesen lehetővé, hogy az Európai Unió; egységes egészként kezelje a fekete kontinenst. A találkozó színhelyének szolgáló városról elnevezve kairói folyamatként is illetett mechanizmus egyik pillérét a közös – európai–afrikai – biztonságpolitikai aspektus képezi, amely alapvetően békeépítéssel, konfliktus-prevencióval, és élelmiszerbiztonsággal foglalkozik. A kairói folyamat keretében évente tartott EU–Afrika-csúcsok tapasztalataiból merítve az Európai Unió Tanácsa egy ún. Afrika-stratégiát fogadott el 2005 decemberében, melynek gerincét a biztonságpolitikai kérdések adják. Ennek alapján az EU első-sorban pénzügyi, másodsorban szakmai segítséget kíván nyúj-

tani Afrikának, az anyagi támogatást (három évre mintegy 300 millió eurót) a tizedik európai fejlesztési ciklus keretei között nyújtja, melynek fő célja az Afrikai Unió biztonságpolitikai architektúrájának erősítése. A tervek szerint az európai–afrikai dialógus egyfajta záróakkordja lehetne; egy a közös afrikai–európai politika elveit lefektető ún. EU–Afrika paktum elfogadása; és aláírása a soron következő EU–Afrika-csúcson, melyet 2007. december 8-án és 9-én tartanak Lisszabonban.

ÖSSZEGZŐ MEGJEGYZÉSEK

Az európai(EGK–EK–EU)–afrikai kapcsolatok majdnem fél évszázados története során a biztonságpolitikai megfontolások sokáig nem játszottak fontos szerepet a kétoldalú kapcsolatok szintjén. Első fecskeként az alapvetően; az európai államok érdekeit védő élelmiszerbiztonsági kérdések jelentek meg a kétoldalú viszonyban a lomé-i szerződéseknek köszönhetően. Ezzel párhuzamosan a SYSMIN-nek, és STABEX-nek nevezett mechanizmusok hordoztak burkolt biztonságpolitikai célokat. Jóllehet az említett szisztémák célja az ACP-országok gazdaságának védelme volt, ki nem mondva ugyan, de fontos szempont volt az Európába irányuló export zavartalanságának biztosítása, és a tömeges méretű elvándorlás megakadályozása is. A katonapolitikai kérdésekre az ezredforduló eseményei segítették kiterjeszteni az együttműködést. Egyfelől 2000-ben és azt köve-

tően megteremtődtek a jogi-intézményi feltételei a kooperációnak (létrejött az Afrikai Unió, amely kidolgozta saját biztonságpolitikai architektúráját, aláírták a NEPAD-dokumentumot stb.). Másrésztől globálissá vált biztonságpolitikai kihívások jelentek meg (nemzetközi terrorizmus, transznacionális szervezett bűnözés, kábítószerek-kereskedelem, gyenge államok problémája stb.), amelyekre a két kontinens részben közös válaszokat keresett. 2007 végén az EU és az AU szempontjából a legfontosabb kérdés az, hogy a kairói folyamat végállomása megfelelő választ jelent(het)-e majd a kor kihívásaira?

FELHASZNÁLT IRODALOM

BAIMU, EVARIST

2001 „The African Union: Hope for better protection of human rights in Africa?” *African Human Rights Journal*, 2001, 299–314 pp.

BALÁZS PÉTER

2002 Az Európai Unió külpolitikája. Budapest, KJK Kerszöv.

FAGE, J. D. – TORDOFF, WILLIAM

2004 Afrika története. Budapest, Osiris Kiadó.

JACKSON, CRAIG

2003 „Constitutional Structure and Governance Strategies for Economic Integration in Africa and Europe.” In.: *Transnational Legal and Contemporary Problems*. Vol. 13. 2003. 139–177. pp.

KIPLAGAT, P. KENNETH

1992 „Fortress Europe and Africa under the Lome Convention: From Policies of Paralysis to a Dynamic Response.” *North Carolina Journal of International Law and Commercial Regulation*. Vol. 18. 1992. 589–631. pp.

MCCLELAND, D.G.

1975 „The European Investment Bank’s Promotion of Industry in the Associated African and Malagasy States.” *Journal of African Law*, Vol. 19(1–2), 1975:112–117. pp.

LOWU, DEJO

2003 „Regional Integration, Development, and the African Union Agenda: Challenges, Gaps and Opportunities.” In.: *Transnational Legal and Contemporary Problems*, Vol. 13. 2003. 211–253. pp.

PFUFF, WILLIAM

1995 „New Colonialism – Europe Must Go Back into Africa.” *Foreign Affairs*, Vol. 74. 1995. 2–6. pp.

SCHUMAN, ROBERT

1991 Európaért. Pécs, Pannónia Könyvek.

TÓTH NORBERT

2006 „Az Afrikai Unió új Közös Védelem- és Biztonságpolitikája, mint a kontinens fejlődését elősegítő mechanizmus.” *Külügyi Szemle*, 2006/3-4. szám.

ZARTMAN, I. WILLIAM

1975 „Europe and Africa. Decolonization or Dependency.” *Foreign Affairs*, Vol. 54. 1975. 325–343. pp.

VÉGJEGYZET

¹ A Mediterrán Partnerséget 2004-ben felváltotta az Európai Unió Szomszédságpolitikája (ENP).

² Az Afrikai Unió Alapító Szerződését 2000-ben írták alá, és a kellő számú ratifikációt követően 2001-ben lépett hatályba.

³ A múlt század hatvanas éveiben az afrikai országok két táborra szakadtak a kontinens jövőjét illetően. Az ún. Brazzaville-(később Monrovia-)csoportot főként egykori francia gyarmatok alkották, és a földrész államainak lassú közeledésével és a folyamat végén egy laza konföderációval rokonszenveztek. Ezzel szemben az ún. Casablanca-csoport országai, élükön az afrikai egység gondolat vezéralakjával, a ghánai Nkrumah elnökkel, föderatív jövőt vizionáltak Afrika számára. Az 1963-ban életre hívott Afrikai Egységsszervezet végül egy kompromisszum eredményeként, és tulajdonképpen a Brazzaville-csoport apró győzelmeként született meg.

⁴ A CARIFTA-t négy antilla-tengeri állam, Trinidad és Tobago, Antigua és Barbuda, Guyana, valamint Barbados hozta létre az 1965. évi Dickenson Bay-i Megállapodással. A CARIFTA-hoz később sorra csatlakoztak a karibi térség újonnan függetlenné vált államai.

⁵ A STABEX-rendszerében 12 csoportba sorolták az egyes termékeket: földimogyoró, kakaó, kávé, gyapot, kókuszdió, pálma, bőr, fa, friss banán, tea, nyers szizál, vasérctermékek, illetve ezek származékai. A cukor nem tartozott a STABEX hatálya alá, ugyanis exportjáról egy a loméi egyezményhez csatolt jegyzőkönyvben rendelkeztek.

⁶ A 46 szerződő ACP-ország közül 34-re vonatkozott a 2,5 százalékos STABEX-küszöb. A 34 leginkább elmaradott állam több mint háromnegyede afrikai ország volt.

⁷ Igaz, a választott bírósági elem nem tűnt el teljesen a vitarendezésből. Amennyiben ugyanis a Miniszterek Tanácsa második ülésén sem volt képes a vita megoldására, bármelyik peres fél bejelentette, hogy választott bírót kért fel az ügy eldöntésére. Ebben az esetben a másik félnek két hónapon belül egy újabb bírót kellett jelölnie, míg a harmadik választott bírót a Miniszterek Tanácsa javasolta (81. cikk [3] bekezdés).

⁸ Az 50. cikk (1) bekezdésében felsorolt bányászati termékek a következők voltak: réz (kobalttal vegyítve is), foszfát, mangán, bauxit és alumínium, ón, valamint a vaspirit. A vasérc csak annyiban tartozott a SYSMIN hatálya alá, amennyiben a STABEX rendelkezései nem voltak alkalmazandók.

⁹ Az Egyezmény vonatkozásában ez legalább 10 százalékos esést jelentett (52. cikk [3] bekezdés).

¹⁰ A hivatkozott új termékek, a vanília, a szegfűszeg, a juhgyapjú, az angóra-szőrme, a gumiarábikum, az aranyvirág, a különböző növényi olajok, pl. ylang-ylang, a szezámmag, a kesudió, a bors, a garnélarák, a tintahal, a gyapotmag, az olajpogácsa, a gumi, a bab, a borsó és a lencse voltak.